

לכבוד רבני ומורי ההוראה ב'קו ההלכה הספרדי'

לשאלתכם בענין נסיעה ברכבת בימות החול כאשר הפסים נעשו בשבת

רבים שואלים, האם מותר לנסוע ברכבת בתל אביב שלפי מה שאומרים בנו את המסילות גם בימי שבתות ומועדים, תוך כדי חילול שבת, מה ההלכה בזה, מותר או אסור.

אמנם הפועלים במסילת הרכבת רובם ככולם היו אינם יהודים, שזהו חברת סינית, פועלים סודנים וסינים, אבל יש קבלנים יהודים, והם גם שליחים של הממשלה ושל העיריה של יהודים, הפקחים המהנדסים, הרבה מהם יהודים, יש כאן בודאי איסורים חמורים, מלבד אמירה לגוי והנאה ממעשה גוי בשבת, גם יש דברים שיהודים עשו, והנאה ממלאכת יהודי בשבת.

ראשית, צריכים למחות על חילול השבת ההמוני שנעשה כאן, אבל מה נעשה שהרי אנחנו נמצאים במדינה של מי שאינם שומרי שבת, אסור לקטרג על עם ישראל, ואנו מתפללים שידעו כל תועי לבב כי ה' הוא האלוקים וישבו אל ה' וירחמם. אבל לצערינו יש עדיין יהודים שלא יודעים שום דבר מיהדות, לא חינכו אותם לתורה ולמצוות, ולכן מתעוררת השאלה אם מותר לנסוע ברכבת בימי החול אחר שאנו נהנים ממה שעבדו בהכנת המסילה גם בשבתות.

הנה בשלחן ערוך (סימן שיח סעיף א') נפסק, המבשל בשבת, במזיד אסור למבשל עולמית, ולאחרים מותר במוצאי שבת מיד. וא"צ לחכות בכדי שיעשו אלא כשאמר לגוי ועשה מלאכה עבורו, אבל יהודי שעשה מלאכה עבור ישראל, ועשה זאת לעצמו, במוצאי שבת מותר מיד.

וכתב המגן אברהם, לכאורה זהו דוקא כשבישל בשבת לעצמו, לכן מותר לאחרים במוצאי שבת, הואיל ולא נתקיימה מחשבתו, אבל המבשל בשבת במיוחד לצורך אחרים, יש לאסור התבשיל עולמית גם לאחרים, וכמו שמצינו בשלחן ערוך (יורה דעה סימן צט) לענין ביטול איסור לכתחלה, דאם הוא איסור תורה כגון נבילה או טריפה, שעירבו בתוך תבשיל של היתר אף שיש ששים כנגד האיסור, התבשיל אסור באכילה לאותו אדם, הואיל ועשה כן לכתחלה, אבל לאחרים התבשיל מותר באכילה. ואם עירב את האיסור בתוך ההיתר כדי שיאכלו ממנו אחרים, ויש בו ששים פעם נגד האיסור, אסור גם לאחרים שנתבטל האיסור בעבורם. והוא הדין כאן.

ושב דחה המג"א, דבאיסור שבת אין אדם חוטא ולא לו, ולכן אין לחוש שישראל יחלל שבת לצורך אחרים, והתבשיל מותר להם למוצאי שבת. מה שאין כן גבי מבטל איסור דלא משמע לאינשי איסורא כל כך לבטל איסור. ע"ש.

אף שהמג"א לא ברור אם הכריע בדבר, וגם הפמ"ג (מש"ז סק"ב) נשאר בצריך עיון לדינא, מכל מקום הרבה אחרונים תפסו לדינא כדברי המגן אברהם האחרונים, להקל, וכדמשמע בבית יוסף, וכן פסק במשנה ברורה. ולפי זה יוצא איפוא לכאורה שמותר ליהנות מאותם מלאכות שנעשו לצורך אחרים, שאין אדם חוטא ולא לו.

ובאמת דיש לחקור בטעם האיסור ליהנות ממה שנתבטל עבורו, אם הוא מחשש שמא יאמר לו בהדיא לבטל, או משום דלא ירויח ממעשיו הרעים.

ועיין בבית יוסף יורה דעה שם, שהביא דברי הרשב"א, דדוקא למי שעבר וביטל, וכן למי שנתבטל בשבילו, כדי שלא יהנו מעשיו הרעים. ע"ש. ומשמע דהאיסור ליהנות ממה שנתבטל בשבילו הוא קנס כדי שלא ירויח ממעשיו, ולא תתקיים מחשבתו.

ולפי זה לכאורה בנידון הרכבת יהיה אסור ליהנות מאותם מלאכות שנעשו עבור הרבים, כדי שלא ירויחו ממעשיהם הרעים לחלל שבת.

ובשנות קום המדינה התעוררה השאלה בכל התוקף, אודות כמה מפעלים שבזמנו עבדו בהם גם בשבת, מלבד יוהכ"פ, כמו מפעל סוגת של סוכר, וכן מפעל נייר חדרה, וכן בית חרושת למלט ליד בית שמש, וכיוצא, והסוכר והמלט והנייר נעשו לצורך אחרים, ולא לצורך המבשל עצמו [אלא אם כן נימא שעושה כן לעצמו לקבל ריווחים, ולא חשיב כעושה לצורך אחרים]. ויש להוסיף דאף להמגן אברהם הנ"ל שצייד להקל כשעושה לצורך לאחרים, הנה המגן אברהם התכווין שהדבר נעשה באופן מקרי, אבל מפעל שעובד בקביעות בשבת להפיק רווחים מחילול שבת, לא שייך לומר בזה הכלל שאין אדם חוטא ולא לו, שהרי הוא חוטא על מנת להרויח מהתוצרת שלו, ונבנה מחורבנה של השבת.

וכן כתב הפרי מגדים בסימן שכה (א"א ס"ק כד) דבאמר למומר דלא שייך סברת אין אדם חוטא ולא לו, אסור עולמית למי שנתבשל בשבילו. ע"ש.

וכן מבואר בשו"ת כתב סופר (סימן נ"ו) לענין מאפייה של יהודים שעושים שבתם חול ואופים פת בשבת, שאסור לשום יהודי לקנות מן הפת שנאפה בשבת גם לאחר השבת, הואיל ועושים זאת בקביעות, והקונה מן הפת הזאת הרי הוא מסייע ידי עוברי עבירה.

וכן פסק להחמיר בשו"ת מהר"ם שיק (סימן ריב).

וכן העלה הריב"ש (סימן תצח), שאף - על - פי שהדבר נעשה בצורה כללית לכל מי שירצה לקנות, ולא לשם אדם מסויים, גם בזה יש לאסור לקנות ממנו, הואיל ונעשה בו איסור. ע"ש.

ולפי זה גם כאן בביח"ר לסוכר, למלט, וכדומה, שהדבר נעשה בקביעות לצורך שיווק כללי, לכאורה יש לאסור את המוצר שנעשה בשבת.

ובאמת שכן פסק בכיו"ב בקהלות יעקב, דאין ספק דלאו דוקא מומר לעכו"ם, דהוא הדין מומר לחלל שבת תדיר ובלתי פחד, דזיל בתר טעמא משום דלא שייך במומר אין אדם חוטא ולא לו, והאי טעמא איכא נמי במחלל שבתות בקביעות, ואם כן פשוט דמעשה שבת שלו אסור למי שנתבשל בשבילו עולמית, כמו במבטל איסור. ע"ש.

ובזמנו טענו, שהרי מפעל סוכר עובד בכל ימות השבוע, ורוב הסוכר המיוצר על ידו נעשה בחול בהיתר, ויש לכל קונה לומר שהוא קונה מן הרוב, דכל דפריש מרובא פריש. ואפילו אם נדון הדבר כקבוע, שהספק נתעורר במקום הקביעות, בבית החרושת, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וכמבואר בכתובות (טו.). ומבואר בתוספות (פסחים ט ב) דכל דפריש בפני ישראל דינו כקבוע, מכל מקום הואיל ועיקר דין המבשל בשבת שאסור לו עולמית אינו אלא מדברי סופרים, וכמבואר בחולין (קטו.) שאין מעשה שבת אסורים באכילה מן התורה, שנאמר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם, היא קודש ואין מעשיה קודש, לפיכך כל שיש ספק בדבר אם דבר זה נעשה באיסור או לא, יש להקל ולהתירו באכילה. וכן פסק גם בשו"ת זית רענן חלק ב' (סימן ה').

וחזי לאיצטרופי סברת הגאון בביאורו, שהביא סברת התוספות שפסקו הלכה כרבי מאיר דבמזיד מותר בערב גם לו, והביא ראיות לזה שכן הוא להלכה. ועיין בב"ח ובדרישה ריש סימן שיח.

שוב ראיתי שכן פסק בנידון דידן בשו"ת שער שמעון אחד חלק א' (עמוד קמז), והביא כן גם משם מרן אאמ"ר.

ואמנם אם על - ידי ארגון כל שומרי התורה שימנעו מלקנות סוכר זה, המפעל יושבת ביום השבת, אין הכי נמי כהוראת שעה יש לאסור מליהנות מסוכר זה, כדי לאלץ את הבעלים

גם בספר שמירת שבת כהלכתה חלק ב' (פרק נט סעיף ט') כתב, שאוטובוס שיוצא מתחנתו לפני צאת השבת, ומגיע לאסוף את הנוסעים מיד עם צאת השבת, לכתחלה לא יסע בו. ורק בשעת הדחק יש מי שמתיר לנסוע בו. ע"כ.

אולם מעיקר הדין יש להתיר בזה, מטעם שעצם מלאכת ההבערה שעשה היהודי בשבת כבר אינה קיימת בעולם, [וזה עדיף ממה שנתבאר בסימן תה דהיכא דלא נעשה מעשה בגוף הדבר ליכא למיתסר משום הנאה ממעשה שבת], ועכשיו במוצאי שבת אינו אלא רק גרם הנאה לנוסעים שמקדימים להגיע למחוז חפצם וזה אינו בגדר נהנה ממלאכת שבת.

וכן פסק בשו"ת ציץ אליעזר חלק יג (סימן מח), דמאחר וכל נסיעתו של האוטובוס היא עבור הנוסעים בתחנות הראשונות, ולא עבור אלה הממתינים לצאת השבת, באופן שאין להם כל חלק בחילול שבת שנעשה. וכן פסק בשו"ת משנה הלכות חלק ז' (סימן נ' - נה).

והגאון מהרש"ם (ח"ב סימן רמו) דן בכיוצא בזה, לענין השתמשות באור החשמל במוצאי שבת באופן שההסקה נעשית בשבת. וכתב, דאף דבעינן להמתין בכדי שיעשו, אין להחמיר אלא שיעור ההדלקה שהוא כרגע, ואין צריך להמתין כשיעור ההסקה הנעשית לצורך הכנת הכח העלעקטרי, כיון דפנים חדשות באו לכאן. ע"ש. ומשמע דיש להתיר מעשה שבת היכא דאינו נהנה בגוף האיסור שכבר חלף הלך לו. ולפי זה הוא הדין בנידון דידן, שהרי המלאכה שעשה בשבת כבר חלף הלך לו, והוא נהנה רק מהנסיעה במוצאי שבת. [אף שיש לפלפל שאולי בנידון מהרש"ם נעשה לצורך רוב גויים].

וגם מצד איסור מסייע בידי עוברי עבירה, כבר נתבאר דהיכא שהישראל בלאו הכי עושה את האיסור, והצטרפותו לנסיעה לא גרמה לנסיעה שתבא, שהרי יש ישראלים אחרים המחללים שבת בעוה"ר ואשר יסעו באוטובוס זה, נמצא שזה המצטרף עתה לנסיעה אינו מסייע בידי עוברי עבירה. וכן השיב לי מרן אאמו"ר זיע"א שהעיקר לדינא להקל בזה.

ומכל מקום משום מיגדר מילתא, אשרי המחמיר, ובפרט בשכונות שרוב התושבים בהם הם יראי ה'.

ונחזור לענין הרכבת: כי לפי מה שביררתי עם אנשים יראי שמים במשרד התחבורה המכירים את עבודות הרכבת הזו, עיקר העבודות בשבת היו בקידוח, שנמשך כמה שנים ע"י מכונה מיוחדת שהגיעה מסין עם הפועלים הסיניים, והיא כמין מפעל שלם מתחת לפני האדמה, שמלבד הקדיחה היא גם עושה ביטון, כי שם בגוש דן האדמה בוצית, וחייבים מיד לבטן ולאטום את המנהרות שחפרו, ואילו היו מפסיקים את העבודה בשבתות וחגים הכל היה קורס, ולכן המכונה הזו עבדה במשך כמה שנים רצופות בלי הפסקה כלל לרגע אחד, אבל שאר עבודות הרכבת לא ברור כלל שנעשו בשבת. ולדברי המומחים, כפי הנראה עבודת הקידוח הנ"ל הרוב נעשית באופן אוטומטי, והפועלים משגיחים שהכל יעשה לפי התכנית.

והנה כל העבודה הזו נעשתה בקבלנות, ולא אמרו לגוים בפירוש שיעבדו דוקא בשבת, אלא שבהכרח הוצרכו לעבוד בשבת, ודעת מרן הבית יוסף (סי' שז) להתיר בכיוצא בזה, לומר לגוי שיקנה לו איזה דבר, למרות שאפשר למצוא אותו רק ביום השוק שהוא בשבת. וכן פסק בשו"ת יחווה דעת ח"ג (סי' יז) להתיר בזה במקום הצורך, כל ששכר את הגוי בקבלנות וקצב לו את שכרו, ולא אמר לו בפירוש לעבוד בשבת, אע"פ שהיה מוכרח לעבוד דוקא בשבת. ע"ש.

ועוד, והוא העיקר, שעבודת הקידוח הנ"ל נסתיימה כבר לפני כמה שנים, ובכל השנים האחרונות עשו את שאר העבודות האחרות, כגון חישמול, ומיזוג אויר וכו', ועבודות אלו נעשו בימות החול, וגם אם היו אלו שבתות שעבדו בהם, הרי כל שבת כזו היה לה בכדי שיעשו במוצאי שבת, כי היו יכולים להשלים עבודות אלו ע"י פועלים נוספים במשך השבוע, וגם עבודות אלו נסתיימו כבר לפני חודשים רבים, ומאז במשך תקופה ארוכה רק עשו הרצה לרכבת, לבדוק שהרכבת בטוחה לנסיעה, ונמצא שכבר עבר כמה "בכדי שיעשו".

להשבית את מפעלם בשבת. אך כשאין כח בידי שומרי התורה לאלצם לכך, העיקר לדינא להקל ליהנות מסוכר זה, וכמבואר.

ועיין בקהלות יעקב הנ"ל (ליקוטים, חלק ב' סימן ז') שנשאל בענין בית חרושת של מלט שמחללים שם את השבת, האם מותר לקנות מהסחורה, והשיב, דלכאורה יש לאסור אף ממה שנעשה בימי החול, שהרי אם כל הלקוחות היו נמנעים מלקנות שם, היה ממעט בחילול שבת, ונמצא שכל קונה וקונה מסייע ממש שיחלל שבת יותר, ויש בזה איסור משום ולפני עור לא תתן מכשול דאורייתא. וכתב שם דכן סבירא ליה להגאון החזון איש זצ"ל, והביא ראיה לזה מדאמרינן במועד קטן (יז.). דהמכה בנו הגדול עובר בלפני עור, שעל ידי הכאתו מתעורר אצל הבן הרצון לעבור על כיבוד אב. והוא הדין הכא שעל - ידי הקנייה מסבב הסכמה לבעל בית החרושת שימשיך בעבודתו גם להבא. ע"ש. והובאו דבריו בשו"ת מנחת יצחק חלק ג' (סימן עט). ע"ש.

ואמנם יש לצדד בזה לפי מה שכתב מרן החיד"א בברכי יוסף (חושן משפט סימן ט' סק"ג), שדוקא היכא שיש ישראל אחר הרוצה להכשילו, ועדיין לא הכשילו, חשיב כקאי בתרי עברי דנהרא, אבל באופן שכבר הכשילוהו אחרים ונעשה כבר האיסור, ובא זה ומוסיף להכשילו, אף לדעת המשנה למלך לא חשיב כקאי בתרי עברי דנהרא, ואינו עובר בלפני עור. ולפי זה גם בנידון דידן ליכא משום לפני עור. ומעיקר הדין מותר לקנות מהם, כיון שרוב התוצרת נעשתה בהיתר.

ועיין בשו"ת אז נדברו חלק ב' (סימן לו) שכתב, דזה פשוט שאין לנו כח לאסור מלהשתמש במוצרים המיוצרים בבתי חרושת אשר הם מחללים שבת מפני חילול ה', דאם כן אין לדבר סוף, ודיינו במה שאסרו עלינו רבותינו. ע"ש.

ועל כל פנים לו יצויר שאם יפסיקו לקנות מהם את הבקבוקים המיוצרים גם בשבת הדבר יאלץ את בעלי המפעל להשבית את המפעל ביום שבת, אין הכי נמי ראוי להורות כן בהוראת שעה. והכל לפי ראות עיני החכם.

נייר שיש בו חשש חילול שבת

ויש מגדולי ישראל זצ"ל שהקפידו לציין בתחילת הספר שלהם, שהספר הודפס על נייר שאין בו חילול שבת. אמנם זו הנהגה קדושה מחמת חסידות ומצוות קידוש ה'. אך מעיקר הדין, נייר המיוצר על - ידי חברה העובדת בשבת ופועליה הם יהודים, מותר לקנות נייר זה להדפסת ספרי קודש או עלונים וכדומה, משום שיש לתלות שנייר זה הוא מהנייר המיוצר בשאר ימי החול, ובפרט שיש לתלות בכל נייר שהוא מהרוב המיוצר בימי החול, וכל דפריש מרובא פריש. ורק הצנועין מושכין את ידיהם, ומדפיסים את ספריהם רק על נייר שאין בו חשש של חילול שבת, ותבא עליהם ברכה. וכל שיש לתלות שעל - ידי שכל יראי ה' יתארגנו שלא לקנות נייר מחברה זו, תיאלץ החברה להפסיק את העבודה בשבת, ראוי ונכון לנהוג כן.

וכן בקבוקי זכוכית המיוצרים בבית חרושת של יהודים העובדים בשבת בעוונות הרבים, מותר להשתמש בבקבוקים אלה, דאזלינן בתר רוב ימים. ומכל מקום טוב שהצבור יימנע מלקנות בקבוקים כאלה אם הדבר יאלץ את החברה להפסיק לעבוד בשבת.

נסיעה באוטובוסים ציבוריים ומוניות המגיעים עם צאת השבת לתחנה

ולגבי אוטובוסים ציבוריים ומוניות המגיעים עם צאת השבת לתחנה כדי לאסוף נוסעים, ואין באפשרותם להגיע לתחנה אלא אם כן יצאו מביתם קודם צאת השבת, יש אומרים שאסור להצטרף לנסיעה זו, שהרי נהנים ממלאכה שנעשית בשבת עבור אחרים. ויש אומרים דמאחר שעצם מלאכת ההבערה בנסיעה שעשה הישראל בשבת כבר אינה קיימת, וההנאה במוצאי - שבת אינה אלא גרם - הנאה, אין זה בכלל נהנה ממלאכת שבת. ואף - על - פי שהעיקר לדינא כדבריהם,

ולגבי אוטובוסים ציבוריים ומוניות המגיעים עם צאת השבת לתחנה כדי לאסוף נוסעים, ואין באפשרותם להגיע לתחנה אלא אם כן יצאו מביתם קודם צאת השבת, בשו"ת מנחת יצחק חלק ט' (סימן לט), פסק שאסור ליהנות בנסיעה זו, שהרי נהנה ממלאכת שבת שנעשה עבורו, ולכן אסור להצטרף לנסיעה זו

ואם נוסע נסיעה קצרה, הנה לא ברור שאותו קטע עבדו בו בשבת, וכל דפריש מרובא פריש, שהרי רוב השבוע העבודות בהיתר, ומדוע נחוש שבאותו קטע עבדו בשבת והוא נהנה ממלאכת שבת. ואף אם נחשיב זאת כקבוע וכמחצה על מחצה, הנה באיסור הנאה ממעשה שבת שהוא מדרבנן אמרינן בכה"ג ספק דרבנן לקולא. ואמנם בנסיעה ארוכה אין ספק שחלק מהנסיעה עוברת במקום שנחפר בשבתות. ומ"מ למעשה יש להקל גם בנסיעה ארוכה מהטעמים דכתבין.

וצריך לדעת שכל זה לאחר שנעשה מעשה, אילו היו באים חברת הרכבת לשאול בודאי שהיינו גוזרים עליהם ואוסרים איסור בכל תוקף, וחלילה לפגוע כי הוא זה בקדושת השבת. וכל הנידון כאן הוא רק לענין דיעבד, אחר שהפועלים הנכרים עשו מה שעשו בקבלנות. ואין ספק שיש צורך למחות מחאה נמרצת נגד הרשויות שעשו הסכם קבלנות כזה על ידי חילול שבת בפרהסיא בתוך תחום ישראל.

הלכך העולה מכל האמור: מותר לנסוע בימות החול ברכבת שיש חשש שעשו את הפסים בשבת ואין צריך לחכות זמן מה.

בברכת התורה

יצחק יוסף,

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

נשיא בית הדין העליון

